

SORULARLA ESKİÇAĞ (ESKİBATI) TARİHİ'NDE YÖNTEM SORUNU
PROBLEM OF METHODOLOGY IN THE HISTORY OF ANTIQUITY
(ANCIENT WEST) WITH QUESTIONS

Hüseyin ÜRETEN

Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Science and Letters, Department of History

hureten@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5633-7102

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
1/2, Eylül - September 2019 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 26.02.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 28.06.2019
Sayfa-Pages : 155 - 176

doi : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.10>

This article was checked by Viper or **plagium™**

Atıf – Citation: ÜRETEN, Hüseyin, “Sorularla Eskiçağ (Eskibati) Tarihi’nde Yöntem Sorunu”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi- International Journal of Ancient History*, 1/2, Eylül / September 2019, ss. 155 – 176.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

1/2, Eylül - September 2019

155 – 176

Makale Türü: Araştırma Makalesi

SORULARLA ESKİÇAĞ (ESKİBATI) TARİHİNDE YÖNTEM SORUNU PROBLEM OF METHODOLOGY IN THE HISTORY OF ANTIQUITY (ANCIENT WEST) WITH QUESTIONS

Hüseyin ÜRETEN

Öz

Bilimsel anlamda “Eskibati” kavramı ile bugün, Eski Hellen ve Roma'nın İÖ 3.000/2.800'lerden İS 7. yüzyıl başlarına kadar uzanan yaklaşık 3.500 yıllık dönemi tanımlanmaktadır. Eskibati kavimlerinin, bir başka deyişle, bugünkü Avrupa kültür ve uygarlığının “düşünsel atası” sayılan Hellen kültürü yanında bu kültürün Avrupa'ya taşınmasında aracı olan Roma kültürünün tarihi, böylece başında Minos Uygarlığının bulunduğu, sonunda ise tüm Akdeniz'in fethedilerek “*mare nostrum*” olarak adlandırılmasının yer aldığı bir zaman kesiti içinde gelişmiştir. Eskibati tarihinin coğrafi mekânı ise, Ege Havzası ile Kıta Hellas ve İtalya başta olmak üzere, içinde Karadeniz'in de yer aldığı 2.969.000 km²lik bir alandır. Bu alanda erken tarihlerden itibaren ortaya çıkan hiçbir devlet “Eskibati” kavimleri olan Eski Hellen, Roma gibi geniş çaplı imparatorluklar haline gelmemişler doğrusunu söylemek gerekirse siyasal ekonomik bir sistem geliştirmemişlerdir.

Bu nedenle Eskibati Tarihi'ni bilmek ve anlamak aynı zamanda birçok milletin tarihi bir başka deyişle Dünya Tarihi hakkında da az ya da çok bilgi sahibi olmak demektir.

Bu bağlamda, biz çalışmamızda “Eskiçağ” kavramının yer ve zaman bakımından değerlendirilmesi, bilimsel anlamda nitelikleri gereği “Eskidoğu Tarihi” ve “Eskibati Tarihi” olarak genellikle iki gruba ayrılması, bu alanlarda özellikle de Eskibati

Abstract

In the scientific meaning, the modern concept of “the Ancient West” defines the period of some thirty five centuries of Ancient Greece and Rome from 3.000/2.800 BC to 7th century AD. History of the European nations, that is the Hellenic culture which was considered as the “intellectual ancestor” of modern European culture and civilisation and also the Roman culture which was a medium in the transfer of this culture to Europe, thus developed in a time span that was started with the Minoan Civilisation and ended with the unification of the Mediterranean and its denomination as “*mare nostrum*”. Geographical space of Ancient Western history was an area of 2.969.000 km² that encompass Aegean Basin, Continental Greece, Italia and Black Sea regions. None of the previous States of this area formed large empires similar to that of “Ancient Western” nations of Greece and Rome and in fact could not be able to develop a political and economic system.

In this context this study tries to answer the most disputed questions on the topics like evaluation of the concept of “Antiquity” with regard to space and time, in the scientific meaning its general demarcation into two main fields as “Ancient Eastern History” and “Ancient Western History” on the

Tarihi alanında araştırma konularının nasıl belirlendiği, belirlenen konunun nasıl araştırılması gerektiği, araştırma konusuyla ilgili verilerin toplanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin ise nasıl gerçekleştirileceği gibi konularda en çok merak edilen soruları cevaplandırmaya çalışacağız.

ground of their characteristics, how the research topics are determined within these subfields, especially in the Ancient Western History, how a determined topic needs to be studied and finally how must be the processes of collection of data related to research topic, their analysis and evaluation.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ, Eskibati, Eski Hellen, Roma, Eskibati Sorunu.

Keywords: Antiquity, Ancient West, Ancient Greece, Roma, Issue of Methodology in Ancient Western History.

“Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.”

“Tarih geçmişin tanığı, hakikatin ışığı, yaşayan bir bellek, yaşamın öğretmeni, eskinin habercisidir.”

(Cicero, De oratore, 2.9.36)

Giriş

Yukarıda Romalı ünlü hatip ve düşünür Cicero'nun (İÖ 106-43) da vurguladığı gibi, *tarih insanoğlunun yeryüzündeki eylemlerinin hikâyesi, bu hikâyenin araştırılması ve anlatılmasıdır*. Hikâyenin başlangıcı ve sonuyla birlikte kapsadığı zaman dilimi ise tarihsel süreci teşkil etmektedir. Bu bağlamda tarihin kendisini ve tarihsel süreci anlamlandıran, ona renk ve ton veren ise tarih düşüncesidir. Dolayısıyla da çok eski tarihten başlayarak günümüze kadar geçen süre zarfında tarih düşüncesi belli değişimler ve dönüşümler geçirmiştir. Kısacası tarih düşüncesi, bilindiği kadarıyla insanlık tarihi boyunca durağan olmamıştır. Nitekim içinde bulunulan dönemin dini, siyasi ve kültürel şartları tarih düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bir kez daha belirtmek gerekirse, tarih düşüncesi insanoğlunun yeryüzünde görünmesiyle, daha soyut bir ifadeyle tarihsel sürecin başlamasıyla ortaya çıkmış ve modern zamanlara kadar da geçirmiş olduğu aşamalar sonucunda gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹ Özetle, tarih düşüncesi asıl itibarıyla

¹ Gerçekten de tarihsel süreçte değişen veya dönüşen insanın geçmiş algısı, zamanla tarih düşüncesini doğurmuştur. Tarihsel düşüncesi de zamanla farklılaşmıştır. Dolayısıyla tüm tarihsel süreci açıklayan tek bir tarih düşüncesinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. “*Bunlar sırasıyla; Efsaneler, Grek-Roma, Yahudi-Hıristiyani, İslami ve Aydınlanması tarih düşünceleridir.*” Bkz., Alkan, 2015: 21-37.

tarihsel sürecin “kim için”, “ne için” ve “nasıl” işlediğinin bir açıklamasıdır. Bir başka deyişle, insanoğlunun geçmişte yapıp ettiklerinin arkasındaki asıl nedenleri ortaya koymaya çalışma gayretidir.

Demek oluyor ki, eski devirlerde Cicero'nun modern devirlerde ise Carr'ın da belirttiği üzere, tarih “*tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*”tur.² Çünkü tarih anlatısı, “*insanın işlerinin, insanın amaçlarının, insanın başarılarının ve başarısızlıklarının tarihi*”dir.

Ancak hemen belirtilmelidir ki, her toplumda tarihçiliğin gelişimi kendine has sosyo-kültürel ve tarihsel şartlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla farklı ülkelerde gerek benzer gerekse farklı akım ve yaklaşımlar etkisini gösterse de unutmamak gerekir ki, her ülkenin tarih yazım geleneğinin kendine özgü yanları var olagelmıştır.

Dünya genelinde tarih yazıcılığına baktığımızda, ne yazık ki, Batı'da -Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da- bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızlandığı ve bu değişimlerin hayatın her alanında hissedildiği döneme bir başka deyişle 19. yüzyıla kadar Avrupa üniversitelerinde tarihin ayrı bir bilim dalı olmadığı görülür. Öğrencilere uzun zamandan beri bazı tarih dersleri verilmişse de tarihçi yetiştirmeye yönelik eğitim ve tarih araştırmalarına yönelik programlar uygulanmamış; tarih dersleri, ilahiyat, hukuk, felsefe gibi alanların çevresinde yapılmıştır. Demek ki, batıda son iki yüzyılda, özellikle Almanya'da üniversitelerde tarih araştırmaları kurumsallaşmış ve tarihçi yetiştirmeye yönelik eğitim programları uygulanmaya başlamıştır. Özetle, 19. yüzyılda tarih yazımında yöntemsel eğitimden geçmiş yeni bir akademik tarihçiler kuşağı ortaya çıkmıştır.³

Öte taraftan, Türkiye'de tarihin üniversitelerde kurumsallaşarak akademik bir araştırma alanı haline gelmesi süreci de bu dönemde başlamıştır. Bunun iyi örneklerinden biri, Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki yakınlaşma nedeniyle Cumhuriyet Dönemi'nin önemli tarihçilerinden biri olan Fuat Köprülü'nün de akademik hayata başladığı Darülfünun'da Ulum-i Edebiye şubesi içerisinde Tarih bölümü açılmasıdır. Darülfünun'a gelen Alman bilim adamlarından J. H. Mordtmann, Öztürk'ün de yazdığı üzere, bu bölümde tarih metodolojisi dersi vermiş ve ders notları 1918'de İlm-i Usul-i Tarih adıyla yayınlanmıştır.⁴

19. yüzyıl tarihçiliğindeki bu yeni oluşumun Türkiye'ye yansımaları, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde devam etmiştir. Elimizdeki örnekler içinde en çarpıcısı, 1915'te kurulan ve üyelerinin çoğunluğunu Darülfünun'da görev yapan tarihçilerin oluşturduğu Asar-i İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni'nin kurulması olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Tarih Encümeni adını alan bu kurum faaliyetlerine 1932 yılına kadar devam etmiştir.

Fakat ne var ki, bu dönemde gerek dönemin siyasi ve ekonomik şartlarından kaynaklanan zorluklar gerekse bu değişimin doğal olarak çok

² Carr, 1994: 29-37.

³ 19. ve 20. yüzyıllardaki tarih düşüncesi ve yazımındaki değişimler için bkz., Öztürk, 2015: 39-48.

⁴ Öztürk, 2015: 50.

kısa bir sürede gerçekleşmemesi sebebiyle tarih araştırmalarının ve yayınlarının sayısı bakımından önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ancak şu husus da oldukça şaşırtıcıdır: İkinci Meşrutiyet, Türk tarihçiliğinde kurumsallaşmanın, akademikleşmenin ve Batı'da çıkan yeni metodolojik yaklaşımların yaygınlaşması sürecinin başladığı bir dönem olmuştur.

Türk tarihçiliğindeki bu değişim, Cumhuriyet Dönemi'nde de – hızlanarak- devam etmiştir. İki büyük üniversitede akademik tarih eğitimi ve araştırmaları gelişmesini sürdürmüştür. Bu üniversitelerden biri Darülfünun'un da devamı olan ve 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra yeniden düzenlenen İstanbul Üniversitesi,⁵ diğeri ise 1935 yılında Ankara'da kurulan -benim de mezunu olmaktan gurur duyduğum- Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir.⁶ Öyle anlaşılmaktadır ki, bu dönemde Cumhuriyet kendi tarih kurumlarını inşa etmiştir. Bunun güzel bir örneği, daha önce de belirtildiği gibi 1930'da Türk Tarihi Tetkik Heyeti adlı bir komisyonun kurulmasının kararlaştırılması ve 1931'de bu komisyonun yerine tüzel kişiliği olan ve 1935'te Türk Tarih Kurumu adını alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıdır.⁷

Ekleme gerekir ki, yukarıdaki bu anlatımlardan kesin olarak çıkarılabilecek bir gerçek de 19. yüzyıl tarih yazımının en önemli dalının “siyasi tarih” olduğudur. Her ne kadar “siyasi tarih” eski çağlardan beri tarih yazımının en önemli dalı olsa da özellikle bu yüzyılda daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü bu çağ gerek Türkiye dışında gerekse Türkiye'de ulus-devletlerin yükseldiği çağdır. Devletlerin oluşma süreci, devletlerarası ilişkiler, devletlerin anayasal yapılarının gelişimi... vd gibi konular tarihçilerin daha fazla ilgilendiği konulardır. Tarihçiler ulus-devlet ideolojisine uygun olarak “milli tarih anlatıları” kurma peşinde olmuşlardır. Hemen belirtelim ki, İkinci Meşrutiyet ile birlikte yükselmeye başlayan Türk milliyetçiliği fikri 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hem tarihçilerin hem de devletin tarihle ilgili politikalarının üzerindeki etkili yaklaşım olmuştur. Dolayısıyla milli tarih, devlet ve siyasetin etrafında şekillenmiştir.⁸

Ancak Öztürk'ün de yazdığı üzere, şu husus da oldukça şaşırtıcıdır: 19. yüzyılın sonlarına doğru devlet ve siyaset merkezli tarih yazımı anlayışı eleştirilmeye yani toplumun, ekonominin ve kültürün rolüne daha fazla önem veren yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yaklaşımlar içerisinde en çarpıcısı, 1920'lerde Fransa'da ortaya çıkan Annales Okulu'dur.⁹ Annales Okulu, burada ayrıntılarıyla ele alınamayacak kadar karmaşıktır. Sadece Annales Okulu'nun önemli temsilcilerinin görüşleri hakkında kısaca bilgi vermek isterim. Bu tarihçiler, dünyanın ekonomik bunalım geçirdiği bir zamanda sosyal bilimlerin de bir kriz içinde olduğunu düşünmüşler ve bu krizden bir çıkış yolu olarak sosyal bilimlerin birbirinden yardım alan çalışmalar yapması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu tarihçilerin eserlerinde, siyasetin rolü göz ardı edilmese de tarihin esas belirleyicileri artık devletler, krallar ve diğer önemli şahsiyetler

⁵ Daha detaylı bilgi için bkz., Külçür, 2010: 42-47.

⁶ Daha detaylı bilgi için bkz., Külçür, 2010: 47-55.

⁷ Öztürk, 2015: 52; İplikçioğlu, 1997: 35.

⁸ Öztürk, 2015: 52-53.

⁹ Annales Okulu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Sönmez, 2010.

değil, toplumsal dinamikler olmuştur. Böylece tarihin çalışma alanı oldukça genişlemiş, daha önceden tarihçilerin çok ilgi duymadıkları konular, tarih yazımının parçası olmaya başlamıştır. Örnek vermek gerekirse, kırsal kesim ve köylüler Annales Okulu tarihçilerinin en çok ilgi duydukları ve araştırdıkları alanlardan biri olmuştur.

Ayrıca Annales yaklaşımının 19. yüzyılın tarihçiliğine önemli bir başka eleştirisi daha vardı: Bu tarihçiliğin tarihi sadece yazılı belgeler üzerinden ve birbirini takip eden olaylar zinciri olarak okumasıydı. Bir başka deyişle, Annales Okulu tarihçileri yazılı belgelerin kalmadığı ya da yetersiz olduğu dönemin ve konuların tarihinin yazılamayacağı fikrini kabul etmiyorlardı. Arkeoloji, Antropoloji, Etnoloji, Sosyoloji, Coğrafya, Psikoloji, Ekonomi ve Dilbilimi... vd gibi sosyal bilim dallarının yardımıyla bu dönemlerin de tarihleri ortaya çıkarılabilirdi.¹⁰

Bu cümleden olmak üzere, tarih yazımının konularıyla birlikte kaynaklarının da genişlemesi söz konusuydu.

Öte taraftan, tarih yazımının kapsam ve konularındaki bu genişleme ve parçalanma kendisini yöntem konusunda da gösterdi. Özetle yukarıda belirtilen sosyal bilim dallarının tarihe uygulanması çabaları, tarihçiler tarafından kullanılan birçok yeni yöntemin de ortaya çıkmasını sağladı. 1950'lerden itibaren sayısal yöntemlerin özellikle ekonomi tarihi ve sosyal tarih alanlarında yoğun bir biçimde kullanılmış olması bunun güzel bir örneğidir.

Ancak hemen belirtmelidir ki, 20. yüzyılda kullanılmaya başlanan yeni yöntemler bunlardan ibaret değildir. Biz burada, yukarıda incelendiği gibi, sadece 19. ve 20. yüzyılda kullanılan birkaç yöntem hakkında kısa bir bilgi vermeye çalıştık. Carr'ın da yazdığı üzere, her tarihçi kendi çağının insanıdır ve eserlerinde kendi çağının zihniyetini mutlaka yansıtır. Ama bu demek değildir ki, kullanılan tek yöntem bundan ibarettir.¹¹

Epey ilerledik, bize yol gösterecek bir tarih yazım yönetimi olmadan belki de fazla yol aldık. Şimdi, önümüzdeki birkaç sayfada, birbirine eşit olmayan

¹⁰ Block, Febvre, Braudel gibi Annales Okulu'nun tarihçi temsilcileri eserlerini yazarken adeta bir coğrafyacı kadar coğrafyayı işe koşmuşlar, tarihi, coğrafi bir bakış açısıyla ele almışlardır. Örneğin Annales Okulu'nun en iyi temsilcisi olan Fernand Braudel 1923 yılında tez konusuna karar verdiğinde, tez konusu çok klasik görünmektedir: II. Felipe ve Akdeniz'deki Diploması Siyaseti. Bunun üzerine konuyla ilgili çalışan bir başka araştırmacıyla yazışmaya başlar. Lucien Febvre, konuyla ilgilendiğini ancak tarih yazımında devrim yapacak bir görüş değişikliği yapması karşısında tezi yönetmeyi kabul edeceğini bildirir: "II. Felipe ve Akdeniz, güzel konu. Ama neden "Akdeniz ve II. Felipe" değil? Bu da çok önemli bir konu değil mi? Bunun üzerine tarih tezinin konusu Akdeniz lehine değişir. Görüldüğü gibi bir tarihçi için okudukça coğrafi görünen bu konu, Fernand Braudel'in Lucien Febvre'nin önce önerini sonra da mirasını sahiplenerek gerçekleştirdiği önemli bir dönemeç olmuş ve tez 1949'da *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır. Disiplinlerarası Tarih çalışması hakkında daha detaylı bilgi için bkz., Karabağ, 2015: 223-258.

¹¹ Tarih hiçbir kalıba sokulamayacak kadar karmaşık, hiçbir paradigmanın ağırlığını koyamayacağı kadar çeşitli ve hiçbir tanımın tüm yönleriyle kapsayamayacağı kadar geniştir. Yukarıda genel hatlarıyla ele aldığımız tarih anlayışlarının yanında pek çok sayıda ve birbirine zıt ya da her birini tamamlayan -Teolojik Tarih Anlayışı, Pozitivist Tarih Anlayışı, Romantik Tarih Anlayışı... vb. pek çok yaklaşım olduğu da unutulmamalıdır. Bu cümleden olmak üzere, genel Tarih anlayışları konusunda bkz., Şirin, 2015: 93-117.

birkaç sorudan müteşekkil, bize kılavuzluk edecek sorular ışığında bir Eskiçağ tarihçisinin araştırmalarını yaparken benimseyebileceği tarih araştırma yöntemleri ve teknikleri ile çalışmalarında karşılaşabileceği zorluklar paylaşılacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben burada, Klasik Filoloji – Klasik Hellen ve Latince- mezunu bir Eskibati (Eski Yunan ve Roma) Tarihçisi olarak, bu alanda çalışacaklara –lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine... vd- dört dörtlük olmasa da Eskiçağ (Eskibati) Tarihi alanında bir araştırmamanın nasıl yapılması gerektiği konusunu birkaç soru yardımıyla açıklamaya çalışacağım.

Ancak, bu sorulara geçmeden önce, yukarıda da belirtmiş olduğumuz genel tarih anlayışının izinden giderek bunları, Eskibati Tarihi bağlamında daha tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde özetlemek amacıyla kapsam ve sınırlarıyla genel anlamda Eskiçağ Tarihi'ni özel anlamda ise konumuzu oluşturan Eskibati Tarihi'ni gözden geçirmemiz gerekir. Böylece Eskiçağ (Eskibati) Tarihi alanında faaliyet gösteren araştırmacılar da alanın kendine özel sorunlarının farkına varacaklardır.

Şimdi Eskiçağ Tarihi'ni özelde ise Eskibati Tarihi'ni hem yer hem de zaman bakımından tanımlamaya geçebiliriz.

Bülent İplikçioğlu, 1997 tarihli “*Eskibati Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*” adlı yapıtında, Eskiçağ Tarihi'nin insanlık tarihinin en eski gelişme evresi olan ve kalıcı etkileri öncelikle yazının bulunması, kent uygarlığının oluşması, devlet kavramı ve teşkilatının gelişmesi ve güçlü bir zihinsel kültürün ortaya çıkması gibi noktalar üzerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. İplikçioğlu yine aynı eserinde, Eskiçağ Tarihi'nin esas itibarıyla Akdeniz ve Önasya kültür çevrelerinin ve bu kültür çevreleriyle doğrudan ilişki halinde bulunan komşu bölgelerin yazı ile başlayan en eski devirlerinden (İÖ yak. 3.000 - 2.800) Roma'nın Akdeniz'de kurduğu siyasal mekân birliğinin çöküşüne ve Avrupa Ortaçağı'na (İS 7. yüzyıldan itibaren) kadar olan süreyi kapsadığını da yazmıştır. Demek oluyor ki, yaklaşık 3.500 yıllık bir süre ile Eskiçağ Tarihi, bilinen 5.000 yıllık insanlık tarihinin üçte ikisinden fazla bir bölümünü kapsamaktadır.¹²

Açıkça anlaşılacağı üzere, Eskiçağ Tarihi evrensel tarihin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak burada şu gerçeğin altını da çizmemiz gerekir: Bu uzun süre içinde oluşmuş Eskiçağ kültürleri nitelikleri gereği olarak, genellikle iki gruba ayrılmaktadır. Yerleşmiş kronolojik düzenlemeye göre daha eski olan ve “Eskidoğu” diye adlandırılan grupta Eski Önasya (Mezopotamya, Suriye-Filistin, İran ve Anadolu) ve Eski Mısır kültürleri; genel olarak “Eskibati” diye adlandırılan ikinci grupta ise Ege-Hellen kültürleri, Büyük İskender'in açtığı Hellenizm Devri kültürü ve İtalya-Roma kültürleri yer almaktadır.

Ancak eklemek gerekir ki, geçerli olan bu görüşe 19. yüzyılın başlarında ulaşılmıştır. Kısacası, “Eskiçağ” kavramı yer ve zaman bakımından hep aynı ölçüler içinde değerlendirilmemiştir. Bir başka deyişle, 19. yüzyılın başlarına kadar “Eskiçağ” denilince zaman olarak sadece Eski Hellen ve Roma tarihleri; yer olarak da Hellen ve Latin kültürlerinin yayılma alanı olan Akdeniz bölgesi

¹² İplikçioğlu, 1997: 12.

ve çevresinin anlaşılması olduğu görülür. Yani, Büyük İskender devletinin doğuda Indus Irmağı'na kadar uzanan toprakları, Roma İmparatorluğu'nun batıda İspanya, doğuda Küçük Asya (Anadolu), kuzeyde Britanya ve güneyde Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş topraklar düşünülmüştür. Fakat 19. yüzyıl başlarında Mezopotamya bölgesinin Batı dünyasında tanınması üzerine geleneksel Hellas ve Roma'nın yanı sıra Mezopotamya, Mısır, Suriye-Filistin, İran ve Anadolu'daki eski yüksek kültür bölgelerinin de ortaya çıkarılması üzerine¹³ Berlinli büyük tarihçi Eduard Meyer (1855 - 1930) ile birlikte, bugünkü 'evrensel' Eskiçağ kavramı ortaya çıkmıştır. Demek ki, Hümanizma ve Rönesans hareketleri içinde belirginleşmiş olan Eskiçağ kavramı, önceleri yalnızca Hellen ve Roma tarihlerini kapsarken, 19. yüzyılda Eski Önasya ve Mısır yazı ve dillerinin çözülmesiyle özellikle zaman bakımından genişlemiş ve "Eskidoğu" ve "Eskibati" kültür çevrelerinden oluşan kapsamı ortaya çıkmıştır.¹⁴

Özetle, yukarıda değinmiş olduğumuz "yer" ve "zaman" bakımından "Eskiçağ Tarihi" kavramı bugünkü gerçek sınırlarına ulaşmış olmaktadır. Nitekim Eskiçağ Tarihi araştırmalarında yazının önemli bir ölçüt olması ve önce Mezopotamya'da keşfedilmiş olması, bizi kendiliğinden mekânsal ve zamansal bir sınırlandırmaya itmektedir. Demek oluyor ki, bilimsel anlamda "Eskidoğu" kavramı ile bugün, Eski Önasya ve Mısır'ın İÖ 3.000 yıllarından 332 - 327 yılları arasında Büyük İskender tarafından fethine kadar uzanan dönemi tanımlanmaktadır. "Eskibati" kavramı ile de Mykenai dönemini de sayarsak İÖ 1.900'lerden İS 7. yüzyıl başlarına kadarki süre içindeki Hellen ve Roma kültür dönemleri tanımlanmaktadır. Coğrafi mekân açısından ise "Eskidoğu" kavramı Nubia Çölü'nün içlerine kadar Nil Vadisi, Filistin ve Suriye, Fırat ve Dicle arasındaki "Mezopotamya" diye anılan alan ile Anadolu ve İran tanımlanmaktadır. Aynı şekilde, "Eskibati" Tarihi'nin coğrafi mekânı ise, Eski Hellen ve Roma kültürlerinin yayılım alanı olan 2.969.000 km²'lik Akdeniz tanımlanmaktadır.¹⁵

Şimdi, bu bilgilerin de izinden giderek, önümüzdeki birkaç sayfada bize klavuzluk edecek ve birbirini adım adım destekleyecek olan sorular çerçevesinde konumuzu bir başka deyişle Eskibati Tarihi'nde yöntem sorununu tanımlamaya geçebiliriz.

Ancak sorularla Eskibati (Eski Hellen ve Roma) Tarihi'nde yöntem sorunlarına girmeden önce, kendi disiplininin tarihi ile de ilgilenmek zorunluluğu düşüncesinden hareketle Eskibati Tarihi araştırmalarının Türkiye dışındaki ve Türkiye'deki tarihçesini de burada kısaca hatırlatmak isterim.

¹³ Mezopotamya bölgesinin Batı dünyasında tanınması uzun yıllara dayanan birkaç aşamalı çalışmanın ürünüdür. Önceleri yalnızca kutsal kitap Eski Ahit'te anlatılan bazı olaylar bilinmekteydi. Sonra gezginlerin, maceracıların ve tüccarların anlatıları bunlara eklendi. 19. yüzyılda Avrupa'nın büyük müzeleri için eser toplamak amacıyla ilk kazılar yapıldı. Bunları çiviyazısının çözümü ve uygarlıkların keşfini sağlayan bilimsel çalışmalar izledi. Sonuçta Batı ülkelerinin 19. yüzyıl başlarında bölgeye gönderdikleri diplomatların amatör birer arkeoloğa dönüşerek, taşınabilir eski eser bulabilmek amacıyla kazılara başlamalarıyla Mezopotamya tarihi bakımından bir dönüm noktası yaşanmıştır. Mezopotamya bölgesindeki ilk araştırmalar için bkz., Köroğlu, 2006: 21-33.

¹⁴ İplikçioğlu, 1997: 12-13.

¹⁵ Eski Roma Devleti'nin bir *Imperium Romanum* olması ve yayılım alanını daha iyi anlamak için bkz., Kılıçbay, 2005: 231-238.

Çalışmamıza konu olan Eskibatı Tarihi ile Avrupa'nın ilgilenmesi, daha önce de değinildiği üzere, Rönesans Çağı'nın "Hümanizma" hareketinin bir sonucudur. Bir başka deyişle, Eskibatı Tarihi Avrupa'da, İplikçioğlu'nun da yazdığı üzere, 11. – 13. yüzyıllarda belirmeye başlayan, 14. yüzyıldan itibaren özellikle hümanizmin babası olarak anılan İtalyan ozan Francesco Petrarca'nın (1304 - 1374) etkisiyle gelişen "Hümanizma" hareketi çerçevesinde Ortaçağ'da hemen hemen unutulmuş olan antik edebiyata ilişkin elyazmaları, öncelikle klasik Latince eserlerin araştırılmasıyla başlamıştır. 15. yüzyılda da özellikle İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra, Hellence bilgisi ve Hellence eserlere ilgi de önemli ölçüde artmıştır.¹⁶ Öyle anlaşılmaktadır ki, büyük bir çaba ile yeniden ortaya çıkarılan ve bir araya toplanan antik yazarların eserleri, unutulmuş bir geçmişe ışık tutmuşlar; yalnızca okuma parçaları olarak kullanılmakla kalmayıp, insan yaşamının pratik konularında da ölçü olarak kabul edilmişlerdir. Bunun güzel bir örneği, Cola de Rienzo'ya (1313 - 1354) aittir. De Rienzo, 14. yüzyılın ilk yarısında Roma'da, Augustus Devri tarihçilerinden Titus Livius'un (İÖ 64/59 - İS 17)¹⁷ etkisinde kalarak eski Roma Cumhuriyeti'ni (*Res Publica*) yeniden canlandırmak istemiş ve kendisini bu cumhuriyetin bir *tribunusu* gibi görmüştür.¹⁸ Örnekleri çoğaltmak mümkündür... Floransalı ünlü devlet teorisyeni Macchiavelli, Fransız düşünürü Montesquieu, İngiliz tarihçisi Gibbon da aynı konuyu –yani Roma İmparatorluğu'nun büyüklüğünün nedenleri, gerileme ve yıkılma konularını- incelemişlerdir.¹⁹

İplikçioğlu'nun yazdığı üzere, Eskibatı Tarihi araştırmalarında Alman ekolünün etkinliği de unutulmamalıdır. Eskibatı Tarihi araştırmaları, Klasik Arkeoloji'nin kurucusu olarak da kabul edilen Alman arkeolog, sanat tarihçisi ve düşünür Johann Joachim Winckelmann (1717 - 1768) ile düşünür, teolog, şair ve edebiyatçı Johann Gottfried Herder (1744 - 1803) ile başlamıştır. Bu kişilerden sonra tarihçi ve devlet adamı Barthold Georg Niebuhr (1776 - 1831) ve ilk baskısını 1811'de yapan ve Türkçeye "*Roma Tarihi*" adıyla çevrilen yapıtı ise Roma Tarihi'nin araştırılması konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁰

Ancak hemen belirtmelidir ki, Avrupa'nın Eskiçağ ile ilgilenmesi Roma Tarihi'ne ilişkin alanlarda başlamakla birlikte, Winckelmann'ın Hellen kültürüne yakınlığı, Herder'in ve lirik şair Johann Christian Friedrich Hölderlin'in (1770 - 1843) Hellen hayranlığı Hellen Tarihi'ne de ilgi duyulmasına neden olmuştur. Önemli bir başka nokta da Hellenizm Devri'nden Roma Devri'ne geçiş dönemi olan "Hellenizm" kavramını Eskibatı Tarihi'ne kazandıran kişinin Alman Johann Gustav Droysen (1808 - 1884)

¹⁶ Hollandalı Erasmus (1469-1536) ve Joseph Justus Scaliger (1540-1609) antik eserlere ilişkin ilk önemli edisyonları gerçekleştirmişlerdir.

¹⁷ Titus Livius ve tarihçiliği konusunda bkz., Sarıgöllü, 1971: 36-41.

¹⁸ İplikçioğlu, 1997: 28-29.

¹⁹ Niccolo de Bernardo dei Macchiavelli (1469-1527), büyük ölçüde antik yazarların eserlerinden yararlanarak Roma devletinin yıkılmasına yol açan olgular sorununu açıklamaya çalışmıştır. Örnek vermek gerekirse, "Titus Livius'un İlk On Yılı Üzerine Söylev". Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brede et de Montesquieu (1689-1755), "Romalıların Büyüklüğünün Nedenleri ve Çöküşleri Üzerine Düşünceler" adlı eserinde, Edward Gibbon (1737-1794) da "Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi" adlı eserinde Roma'nın yıkılma nedenleri üzerinde durmuşlardır.

²⁰ İplikçioğlu, 1997: 30.

olmasıdır. Droysen, kendisinden önce de üzerinde durulmuş bir alanda çalışmalar yapmıştır; ancak 1836 - 1843 yılları arasında iki cilt halinde çıkan ve İÖ 221 yılında kadar olan süreyi kapsayan “*Geschichte des Hellenismus*” adlı eseri ile Eskibatı Tarihi'nde Hellenizm Devri'nden Roma Devri'ne geçiş dönemini ilk kez açıklamıştır. Nitekim Eskibatı Tarihi'nin bu önemli dönemi, Droysen'e gelinceye kadar bu açıdan değerlendirilmemişti.

Fakat bu gelişmelerin antik yazarlar ve eserleriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda antik yazıtların toplanmasına da başladığını görüyoruz. Modern Hellen epigrafyasının kurucusu sayılan August Boeckh (1785 - 1867), 1828'den itibaren, Berlin Akademisi adına Hellen yazıtların bir araya toplandığı *Corpus Inscriptionum Graecorum*'u (CIG) yayımlamaya başlamış ve bu proje ile Hellen epigrafyasının gelişmesinde edisyon ve açıklamalar bakımından çok önemli olan bir adım atılmıştır. Boeckh'in ayak izlerini, Latin epigrafyası ve Roma hukuku alanlarının erişilmez ustası olan Theodor Mommsen (1817 - 1903) takip ederek Latince yazıtları yine Berlin Akademisi adına 16 cilt halinde *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) adı altında bir araya toplamıştır. Mommsen'in ilgilenmediği bir konu, bir sorun yok gibidir. Dolayısıyla denilebilir ki, Roma Tarihi araştırmaları onunla doruk noktasına erişmiştir. Mommsen'den sonra bu alanda çalışan bütün araştırmacılar onun filoloji, epigrafya ve nümismatik konularını dâhice birbirine bağlayan yöntemiyle kaleme aldığı büyük yapıtlarına dayanarak kendi eserlerini vermişlerdir.²¹ İplikçiöğlü gibi benim de demem o ki, Mommsen'den sonra gelenler, sanki “bir devin sırtındaki cüceler” gibidirler.

Yukarıda da vurgulandığı gibi, Eskiçağ Tarihi'ne gerek Eskidoğru gerekse Eskibatı olarak evrensel boyutu getiren tarihçi, Berlinli büyük tarihçi Eduard Meyer olmuştur.²² Bununla beraber, bu dönemde Eskibatı Tarihi'nin belirli alanlarında da önemli gelişmeler kaydedildiği görülmüştür. Örnek vermek gerekirse, Alman tarihçi, Karl Julius Beloch (1854 - 1929), ilk kez 1886 yılında modern yöntemler kullanarak Hellen - Roma dünyasının demografyasına ilişkin temel sorunları açıklamıştır. Aynı yıllarda yine bir Alman tarihçi Ulrich Wilcken (1862 - 1944) ilk papirolojik çalışmalarını yayımlamaya başlamıştır. Yine aynı tarihlerde ünlü klasik filolog Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff'un (1848 - 1931) çalışmaları ışığında, klasik filolojinin de tarihsel bir yön kazandığını ve klasik edebi eserlerin tüm yönleriyle incelenmeye başladığı

²¹ Alman tarihçi Christian Matthias Theodor Mommsen'in Roma İmparatorluğu tarihine ilişkin yaptığı çalışmalar, bugün dahi önemini korumaya devam etmektedir. Roma hukuku araştırmaları Alman Medeni Hukuk Kanunu'na şekil kazandırmıştır. 1902 yılında *Römische Geschichte* (Roma Tarihi) adlı eseri ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. 1854-1856 yılları arasında çıkan ilk üç cildinde Roma Tarihi'ni başlangıcından İÖ 46 yılına kadar getirmiştir. Dördüncü cildi çıkmayan eserin 1885'te çıkan beşinci cildinde ise, Caesar'dan Diocletianus'a kadar Roma eyaletler tarihi ele alınmıştır. Mommsen'in *Römische Geschichte* kadar dâhice kaleme alınmış olan ve üç cilt halinde ilk kez 1871-1878 yılları arasında yayımlanan *Römisches Staatsrecht* (Roma Devlet Hukuku) adlı yapıtı ise Roma devlet kurumları hakkında türünün ilk örneğidir. Roma ceza hukukuna ilişkin *Römisches Strafrecht* adlı eserini de unutmamamız gerekir. Bkz., İplikçiöğlü, 1997: 31.

²² Meyer'in büyük eseri *Geschichte des Altertums* İplikçiöğlü'nun da yazdığı üzere, ne yazık ki, İÖ 350 yılında sona ermektedir. 1917 yılındaki Hitit çivi yazısı ve dili konusundaki gelişmelere yetişemeyen bu beş ciltlik eserde Eskiçağ Tarihi'nin o zamana kadar bilinen tüm kaynakları ele alınmış; böylece eser, bugün bile değerini koruyan “standart” bir nitelik kazanmıştır. İplikçiöğlü, 1997: 32.

görölmektedir. Nitekim Wilamowitz-Moellendorff, 1902 yılında daha önce August Boeckh tarafından başlatılan, Berlin'deki Hellenic yazıtların toplanması çalışmalarının başına geçerek, *Inscriptiones Graecae (IG)* adı verilen yeni bir corpus çıkarmaya başlamıştır.²³

Benzer çalışmalar 20. yüzyılda da devam etmiştir; örneğin Beloch'un öğrencisi olan İtalyan tarihçi Gaetano de Sanctis (1870 - 1957), "*Stroia dei Greci dalle origini alla fine del secolo quinto*" ("*Başlangıcından 5. Yüzyılın Sonuna Kadar Hellen Tarihi*") adlı eseriyle, Hellen Tarihi üzerine en önemli modern standart yapıtlardan birini ortaya koymuştur. Bu yüzyılda, İsveçli Martin P. Nilsson'u (1874 - 1967), Rus Michael Rostovtzeff'i (1870 - 1952) de söz konusu alanın araştırmacılarına yol gösterebilecek yapıtları ile görmek mümkündür.²⁴

Eskibatı Tarihi araştırmalarının Türkiye dışındaki tarihsel süreci karşısında acaba Eskibatı Tarihi araştırmaları Türkiye'de ne durumdaydı?

Şimdi bu soruyu da yine İplikçioğlu'nun 1997 tarihli "*Eskibatı Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*" adlı yapıtına dayanarak cevaplamak isterim.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye dışında 11. - 13. yüzyıllarda belirmeye başlayan ve 14. yüzyıldan itibaren "Hümanizma" hareketi ile gelişen Eskibatı Tarihi araştırmalarının Türkiye'de ilk belirtileri 17. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte 19. yüzyılda Tanzimat ile birlikte canlanmaya başlamış; 20. yüzyılın başlarından itibaren de giderek artmıştır. Özetle, Türkiye dışında 11. yüzyılda belirmeye başlayan Eskibatı Tarihi'ne yönelik çalışmalar Türkiye'de esas olarak 19. yüzyıldan itibaren başlamıştır.²⁵

Bu cümleden olmak üzere, elimizdeki örnekler içinde en çarpıcıları 1909 yılında Hellen edebiyatı tarihine ilişkin bir eser veren romancı Mehmed Rauf; aynı yıl Fransız tarihçi Fustel de Coulanges'in "*La Cite Antique*" adlı antik kentler hakkındaki yapıtını "*Medine-i Evvelin*" (1327/1911'de) adı ile çeviren Nahid; M. EDOM'dan "*Tarih-i Esatir*" adıyla (1911'de) çeviri yapan Mustafa Nuri Paşa'dır.

Bu konuda değerlendirilmesi gereken diğer örnekler ise şunlardır: Mehmed Tevfik [Paşa], telif olarak iki yeni mitologya eseri yayımlamıştır; 1912/13 yılında Halid Ziya Uşaklıgil, Hellen ve Latin edebiyatları tarihine ilişkin birer eser kaleme almıştır. 1914'de Ahmet Sahib'in ise Romalı biyografi yazarı Suetonius'tan çeviri yaptığını; 1919'da ise Montesquieu'nun "*Considerations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur*

²³ İplikçioğlu, 1997: 32.

²⁴ Nilsson'u *Geschichte der Griechischen Religion* (Türkçesi; Hellen Din Tarihi); Rostovtzeff'i de *The social and economic history of the Hellenistic world* (Türkçesi; Hellenistik Dünyanın Sosyal ve Ekonomik Tarihi); İsveçli Hermann Bengtson'u *Einführung in die Alte Geschichte* (Türkçesi; Eskiçağ Tarihine Giriş); *Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit* (Türkçesi; Başlangıcından Roma İmparatorluk Devrine Kadar Hellen Tarihi) ve *Grundriß römischen Geschichte* (Türkçesi; Roma Tarihinin Anahatları) ve Alman Alexander Demandt'i *Die Spätantike* (Geç Antikçağ) adlı yapıtlarıyla görmek mümkündür. İplikçioğlu, 1997: 33.

²⁵ Eskiçağ Tarihi araştırmalarının Türkiye ve Türkiye Tarihi içindeki yeri ve önemi konusunda daha detaylı bilgi için bkz., Şahin, 1995: 203vd; Külçür, 2010: 3-102.

decadence" adlı eserinin Ahmed Saki tarafından yine "*Romalıların Yükselişi ve Çöküşü*" adıyla Türkçeye çevrildiğini görüyoruz.

Diğer kanıtlara gelince, özellikle Fransız edebiyatının kaynaklarını araştırırken Hellen - Latin edebiyatı ile karşı karşıya gelen ve asıl adı Ahmed Ağâh olan şair Yahya Kemal Beyatlı ile yazar - romancı ve diplomat Yakup Kadri Karaosmanoğlu; öykücü Ömer Seyfeddin ve sosyolog - düşünür Ziya Gökalp gibi yazarlar da unutulmamalıdır.²⁶

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Türkiye'deki Eskibatı Tarihi araştırmaları 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra hızlanarak devam etmiştir.²⁷ Bir yandan 1928 yılında Harf Devrimi'nden sonra gazeteci ve yazar Ruşen Eşref Ünaydın'ın Romalı ozan Vergilius'tan *Eclogae*'yı; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ise Horatius'tan şiirleri Türkçeye çeviri faaliyetleri sürmüştür. Öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi, Darülfünun'un devamı olan İstanbul Üniversitesi'nde ve 1935 yılında Ankara'da kurulan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde akademik tarih eğitimi ve araştırmaları gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde bir başka önemli konu da Cumhuriyet'in kendi tarih kurumlarını inşa etmiş olmasıdır. Bunun güzel bir örneği 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıdır. Kurum, bilindiği üzere, 1935'te Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Doğrusun söylemek gerekirse, 1931 yılında ortaya çıkan ve 1935'te Türk Tarihi Kurumu adını alan bu kurumun çatısı altında yapılan çalışmalarda Eskiçağ Türkiye Tarihi'nin kaynaklara inilerek çok iyi araştırılması gereği üzerinde durulmuş ve bu hususta güzel bir kanıt olarak da ilk tarih kongresi 1932'de toplanmıştır.

1940 yılında, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in bazı liselerde Latince öğrenimine olanak tanınması ve girişimleri sonucu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün desteğiyle 1938 yılında toplanan Birinci Neşriyat Kongresi'nde alınan kararların uygulanarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Tercüme Bürosu oluşturulması da unutulmamalıdır. Böylece, Eski Roma kültürünün dili olan Latince orta dereceli okullarda okutulmaya ve Tercüme Bürosu sayesinde Dünya klasikleri, bir başka deyişle Eskibatı kültürlerinden günümüze kalan klasik eserler Türkçeye çevirmeye başlamıştır. Özetle, 1940 yılından itibaren ilk ürünlerini vermeye başlayan ve Hellen - Latin edebiyatlarına ilişkin çevirilerin daha sistemli ve yoğun bir şekilde sürdürülmesine olanak sağlayan Tercüme Bürosu, kesin olarak 1966 yılının sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmeyi başarmış ve Türkçeye birçok Dünya ve Eskibatı klasiğini kazandırmıştır.²⁸

Önemli bir başka nokta da, hepimizin de bildiği üzere, Atatürk'ün isteğiyle 1930'lu yılların başında tarih, arkeoloji ve klasik diller konularında öğrenim görmek üzere birçok öğrencinin yurt dışına gönderilmiştir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı yıllarında ve daha sonrasında Ankara ve İstanbul Üniversitesi'nde çalışan, başta Almanlar olmak üzere yabancı kökenli birçok bilim adamı da Türkiye'de modern Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji ve Klasik Filoloji temellerinin atılmasında büyük katkılarda bulunmuşlardır.

²⁶ İplikçioğlu, 1997: 34.

²⁷ Cumhuriyet Dönemi'nde Eskiçağ Tarihi araştırmalarının gelişimi konusunda daha detaylı bilgi için bkz., Külçür, 2010: 28-103.

²⁸ İplikçioğlu, 1997: 35 ve dn 81.

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Georg Rohde (1899 - 1960) başkanlığındaki Klasik Filoloji Kürsüsü'nde Fazıl Nazmi Rukun, Hamit Dereli ve Faruk Zeki Perek görev almış; bu kürsüde Zafer Taşlıkılıçlı ve Samim Sinanoğlu, Suat Sinanoğlu ve Azra Erhat yetişmişlerdir.²⁹ Nitekim Sinanoğlu kardeşler ile Azra Erhat, kürsüde görev de almışlardır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ise Üniversite Reformu'nun yapıldığı 1933 yılından 1943 yılına kadar içinde Klasik Filoloji Kürsüsü'nün de bulunduğu 12 enstitü kurulmuştur. 1938'de enstitünün yerini Klasik Filoloji Kürsüsü almış ve kürsünün ilk başkanı da Clemens Emin Bosch (1899 - 1955) olmuştur. Bu görevi 1942 - 1944 yılları arasında Sir Ronald Syme (1903 - 1989) sürdürmüştür. Syme'nin başkanlığında kürsünün faaliyetlerine 1940'lı yıllarda İngiliz Oliver Davies, 1970'li yıllara kadar görevini sürdürecektir olan ve aynı zamanda Anadolu'da epigrafik araştırmalar da yapan George E. Bean; Ankara'dan gelen Faruk Zeki Perek ve Zafer Taşlıkılıçlı; Almanya Heidelberg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antik Felsefe Kürsüsü'nde asistanlığa başlamış olan Suad Y. Baydur; 1950'li yıllarda Paul Moraux ve nihayet bu kürsüden yetişen Oktay Akşit ve Müzehher Erim katılmışlardır.

Eskibatı Tarihi alanında, Arif Müfid Mansel³⁰ (1905 - 1975), başlangıcından itibaren Hellen tarihini ele alan ve bu kapsamda Türk dilindeki ilk bilimsel kitap olan, 'klasikleşmiş' *Ege ve Yunan Tarihi* adlı eserini ilk kez 1947'de yayımlamış ve ölümüne kadar da üniversitedeki Ege ve Yunan Tarihi derslerini sürdürmüştür.

Türk Tarih Kurumu kurucu üyelerinden olan ve 1941 yılında kurumun başkanlığına da getirilerek 1961'deki ölümüne kadar bu görevi sürdüren, ayrıca 1949 - 1950 yıllarında başbakanlık da yapan Şemseddin Günaltay ise 1935 yılından itibaren Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Eskiçağ Tarihi'nin öncüsü olmuştur.³¹ Ancak burada şu gerçeğin altını çizmek de gerekir: Bu fakültede Eskibatı Tarihi, 1939'da Berlin

²⁹ Perek, Dereli, Rohde, Erhat, Samim Sinanoğlu ve Rukun, Türkçeye Latin Dili'ne ilişkin birçok gramer kitabı kazandırmışlar, Taşlıkılıçlı ve Suat Sinanoğlu'nun da Hellen grameri üzerine kitapları yazdıklarını görüyoruz. 1948 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden ayrılan Erhat ise Türkiye'de Hümanizma ülküsünü yaymak, Anadolu'nun kültür varlıklarını değerlendirmek ödevini benimsemiş bir kişi olarak ve özellikle Hellen'den Türkçeye yaptığı, başarılı çevirilerle tanınmaktadır. Bir bölümü Sabahattin Eyuboğlu ve diğerleri ile birlikte olmak üzere, Hellen-Latin yazarlarından çok sayıda çeviri yapan Erhat'ın önemli çevirileri; Homeros'un *Iliada* ve *Odysseia* destanları; Hesiodos'un *İşler ve Günler* ile *Tanrıların Doğuşu*; Sophokles'in *Elektra*'sı; Aristophanes'in *Barış*, *Lysistrata* ve *Kuşlar* adlı eserleridir. Hellen-Latin mitolojisi konusunda Türk dilindeki en önemli başvuru eserlerinden biri olan *Mitoloji Sözlüğü*'nü ise 1972'de yayımlamıştır.

³⁰ Birçok önemli kazı da yönetmiş olan Mansel, özellikle 1947 - 1966 yılları arasında Side'de ve 1946 - 1975 yılları arasında Perge'de gerçekleştirdiği kazılarla Türkiye'de Klasik Arkeoloji alanındaki sistemli araştırmaların da öncülerinden biri olmuştur. Mansel, ayrıca 1954 yılında Antalya bölgesi arkeoloji araştırma merkezinin kurulmasını sağlamış ve Side kazılarının sonuçlarını 1975'te yayımlamıştır. Çeviri alanında da hizmet veren Mansel, Aleksander A. Vasiliev'in *History of the Byzantine Empire, 324-1453* adlı eserini de *Bizans İmparatorluğu Tarihi* adıyla dilimize kazandırmıştır. Bkz., İplikçioğlu, 1997: Külçür, 2010: 105-106.

³¹ Çalışmalarına, Ziya Gökalp'in etkisiyle, önce Türk ve İslam tarihi alanında başlayan Günaltay, Cumhuriyet Dönemi'nde daha çok Eskiçağ Anadolu, Mezopotamya ve İran tarihlerine yönelmiştir. İplikçioğlu, 1997: 39-40.

Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak Türkiye'ye dönen Halil Demircioğlu ile başlamıştır.³²

Nazi rejiminin yerleşmesiyle 1935'te Almanya'dan ayrılarak Türkiye'ye gelen ve önce İstanbul arkeoloji müzelerindeki antik sikke koleksiyonlarının düzenlenmesi işini üstlenen ve bu dönemde Müslümanlığı kabul ederek "Emin" adını alan Clemens Emile Bosch ise, 1940'lı yılların başından itibaren Hellen – Roma tarihi ve nümismatik profesörü olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne geçmiştir.³³ Bosch, 1954 yılına kadar burada görevde kalarak, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü'nü oluşturmuştur. Afif Erzen, Jale İnan ve Sabahat Atlan da tıpkı Bosch gibi Türkiye'ye gelerek bu kürsüde görev yapmışlardır.³⁴ Bosch'un kurduğu bu kürsüye daha sonra 1950'li yıllarda Adnan Pekman,³⁵ Oktay Akşit³⁶ ve Nezahat Baydur³⁷ da katılmışlardır.

Peki, günümüzde durum nasıl?

Şunu açıklıkla belirtmek gerekir ki, bugün Türkiye'de Eskiçağ Tarihi'nin gerek Eskidoğu gerekse Eskibati branşlarında uluslararası düzeyde araştırma ve yayınlar yapabilen birçok bilim adamı vardır. Ancak burada şu gerçeğin altını çizmekte fayda vardır: Türk Eskiçağ araştırmacılarının, üniversite

³² Ankara Üniversitesi'nde Eskibati Tarihi'nin kurucusu olan ve üniversite dışında Başbakanlık Arşiv Müdürlüğü, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü görevlerinde de bulunan Demircioğlu, başlangıcından Akdeniz bölgesinde egemenlik kurulmasına kadar olan süreyi konu eden, *Roma Tarihi I. Cilt: Cumhuriyet* adlı kitabını yazmış, Trakya kökenli Atinalı ünlü tarihçi Thukydides'in (İÖ yak. 460 – 440) eserinin ilk üç kitabını aslından Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca Eskiçağ'da devlet ve devlet organizasyonuna ilişkin değerli yazılar da kaleme almıştır. İplikçioğlu, 1997: 40.

³³ Çalışmalarında Anadolu'nun Eskiçağ siyasi ve kültürel yaşamındaki yerini göstermeye çalışan ve sikkelerin bu konuları aydınlatmada taşıdıkları önemi vurgulayarak Türkiye'de nümismatik disiplininin kurucusu olan Bosch ise nümismatiğin yanı sıra epigrafya ile de uğraşmış ve bu konuda da çeşitli yazılar yayımlamıştır. İplikçioğlu, 1997: 40.

³⁴ 1956 yılında emekli olduğu 1983 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Eskiçağ Tarihi Kürsüsü'nün başkanlığını yapan Erzen, tarihçiliğinin yanı sıra, Van bölgesinde yaptığı Urartu araştırmalarıyla da tanınan bir arkeologdur. 1953'ten sonra birçok kazıya katılan Erzen, 1959'dan başlayarak Van bölgesinde Van Kalesi, Toprakkale ve Çavuştepe gibi önemli Urartu merkezlerinde kazılar yapmış; bu uygarlığa ait önemli bulgular elde etmiştir. Erzen'in çok sayıda kazı raporu ve değişik bilimsel dergilerde yayımlanmış makalelerinin yanı sıra Kilikia, Eskiçağ'da Ankara, Çavuştepe kazıları, Doğu Anadolu ve Urartular ve Eskiçağ'da Trakya konularında eserleri de bulunmaktadır. İplikçioğlu, 1997: 40; Külçür, 2010: 103-104.

³⁵ Antik yazar Strabon'un günümüz tarih ve tarihi coğrafya araştırmaları bakımından büyük değer taşıyan *Geographika* adlı eserinin Anadolu ile ilgili 12., 13. ve 14. kitaplarının Adnan Pekman tarafından Türkçeye kazandırılması ise Anadolu tarihi ve tarihi – coğrafyası üzerinde çalışan Türk araştırmacılar için büyük bir şans olmuştur. Anahatları ile bir Eskibati Tarihi de kaleme almış olan Pekman'ın Eskiçağ Anadolu kentlerinin tanrı ve kurucuları ve Perge tarihi konularında da eserleri bulunmaktadır. İplikçioğlu, 1997: 41, dn 120.

³⁶ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Filoloji Kürsüsü'nü bitirerek önce aynı kürsüye asistan olan, 1958 yılından itibaren de aynı fakültenin Eskiçağ Tarihi Kürsüsü'ne geçen Akşit, Vergilius'un ünlü *Aeneas*'ını dilimize çevirmiştir. Likya tarihi üzerine çalışmalar yapmış ve İÖ 27 - İS 395 yılları arasındaki dönemi kapsayan bir Roma İmparatorluk tarihi kaleme almıştır. Akşit'in *Roma İmparatorluk Tarihi*, bu alanda Türk dilindeki tek el kitabıdır. İplikçioğlu, 1997: 40-41 ve dn 117-118.

³⁷ İstanbul Üniversitesi'nde Roma Tarihi, Hellen ve Roma sikkeleri konularında dersler veren Nezahat Baydur, 1982 yılından itibaren Tarsus – Donuktaş'ta yapılan arkeolojik kazıları da yönetmiş; Kültepe ve Kayseri tarihi, Roma İmparatoru Iulianus ve Anadolu'da kutsal dağlar ve dağ tanrıları konularında değerli eserler meydana getirmiştir. İplikçioğlu, 1997: 41 ve dn 119.

ortamı, bilimsel ve maddi olanaklar bakımından büyük zorluklar içinde bocaladıkları da bir gerçektir...

Şimdi yukarıda belirtilmiş olanlara birer kanıt aynı zamanda siz araştırmacılara da klavuzluk edeceğini düşündüğümüz, birbirini adım adım destekleyecek olan sorular çerçevesinde önümüzdeki birkaç sayfada, konumuzu ana hatlarıyla tanımlamaya gelmiş bulunuyoruz.³⁸

Araştırma konuları nasıl belirlenmelidir?

Öncelikle şunu söyleyerek başlamak isterim, Eskiçağ (Eskibatı) tarihçisi olmak isteyen biri eğilimlerini, konusunu iyi belirlemelidir. Çünkü her şeyden önce sevmediğiniz bir konuda çalışamaz ve ilerleyemezsiniz. İkinci olarak, başlangıçta bir konuya başlarken bu daha önce çalışıldı mı? Buna bakmak gerekir, ya da yazılmış olsa bile başka bir açıdan bakılabilecekse o zaman o konu araştırılmalıdır. Tek bir cümle ile özetlemek gerekirse, Eskibatı tarihçisi alana katkı yapacak olan konuyu iyi seçmelidir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bütün araştırmacıların, bütün bilim adamlarının, bütün tarihçilerin bir ana araştırma konusu vardır. Bazıları dönemlere göre, bazıları da o dönemler içerisinde konulara göre ayırır. Eskiçağ dediğiniz zaman, o kadar büyük bir alandan söz ediyorum ki, bunu darlaştırıp “Eskibatı” bile deseniz, “Eski Hellen” ya da “Eski Roma” bile deseniz yine de bir ömür oturup çalışabilecek binlerce konu karşınıza çıkabilir: *Hellenlerde Tarih Yazımı*, *Roma'da Tarih Yazımı*, *Hellenlerde Destan Yazımı*, *Roma'da Destan Yazımı...* vd gibi. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bununla birlikte, araştırma konusunun belirlenmesinde kaynaklar da çok önemlidir.³⁹ Çünkü kaynaklarda yer alan bilgilerin hepsi ayrı ayrı rol oynar. Ne demek istiyorum? Daha kesin bir ifade ile söylemek gerekirse, araştırma konusunu, tarihçinin kendi arzusu değil, kaynaklardaki bilgilerin niteliği ve özelliği belirler.

Şimdi bu söylediklerimizi uygulama alanına geçirerek söyleyecek olursak; bilindiği üzere, lisans öğrencilerine kaynaklarına rahat ulaşabileceği bilinen konular verilir. Yüksek lisans öğrencilerinin araştırma konuları belirlenirken derleme yapabileceği konular seçilirken, doktora öğrencilerinin araştırma konularının özgün olması beklenir. Eklemek gerekir ki, bu bilgiler de hiç kuşkusuz insan tarafından biçimlendirilmiş ya da insan üzerinde etkisini

³⁸ Yukarıda yazdıklarımızla her ne kadar tezat bir örnek olduğunu itiraf etmekle birlikte, eğer örnek vermek gerekirse, Türk klasik bilimlerinde kaynak kitaplar sorunu konusunda bkz., Ergin, 2013.

³⁹ Bilindiği üzere, tarihte olaylar yaşanırken çevresinde bir dizi iz bırakır. İşte, bu izlerin bırakıldığı nesnelere tarihin kaynaklarıdır. Bir başka deyişle tarihsel bilgi üretirken, kaynaklarda bırakılan izler sayesinde tarih yeniden inşa edilir. Bu anlamda kaynağın en önemli niteliği, geçmiş olaylara dair doğrudan veri içermesidir. Kaynak materyalin türü, olayın gerçekleştiği döneme ve kültüre göre yazılı ve yazısız kaynaklar şeklinde iki gruptan meydana gelirler. Bu cümleden olmak üzere, Eskibatı Tarihi'nde “kaynak” denilince, İplikçioğlu'nun da yazdığı üzere, önce Eski Hellen ve Roma dünyasından günümüze kalan mirasın tümü anlaşılmalıdır. Bu miras ise öncelikle “yazılı kaynaklar” ve “yazısız kaynaklar” olmak üzere, aralarında hem biçimsel, hem de içerik yönünden farklılıklar bulunan iki ana bölümden, yani Eskiçağ'ın günümüze kalan edebi ve belgesel değerinde her türlü yazı ile maddi kültür ürünlerinin tümünden oluşur. Eskibatı Tarihi'nin kaynakları için bkz., İplikçioğlu, 1997: 42-47.

göstermiş, herhangi bir yerde ve zamanda olmuş şeylerin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini gibi çeşitli cepheleriyle ilgilidir. Bu duruma göre, insan tarafından biçimlendirilmiş ya da insan üzerinde etkisini göstermiş olayların ve faaliyetlerin hangi cephesi ele alınacaksa, araştırma konusu da o olur.

Bu alanda karşılaşılabilecek bir başka zorluk da Eskiçağ Tarihi'nin ve tarihçilerinin en önemli sorunlarının da başında gelen alanın kaynak dil sorunudur. Doğrusunu söylemek gerekirse, Eski Batı Tarihi alanında çalışan biri ideal anlamda kaynak dil –Eski Hellençe ve Latince– bilmek zorundadır. Hiç olmazsa bu kaynak dillerden en azından birini temel düzeyde mutlaka öğrenmeli ve daha sonra geliştirmelidir. Çünkü kaynak eserlerde karşısına çıkan o eserin yazıldığı Eski Hellençe ya da Latince kökenli isim ve kelimelerin yazılışlarında hata yapmamalıdır.⁴⁰

Ayrıca Tarih biliminin diğer alanlarında olduğu gibi Eskibatı Tarihi'nde de klasik kaynaklar kadar modern literatürü de dikkatli bir şekilde takip etmek ve eleştirel gözle değerlendirmek son derece önemlidir. Bir başka deyişle, Eskibatı tarihçisi ele alacağı konu hakkında o zamana kadar yazılmış, mevcut klasik kaynaklar kadar modern kaynakları da gözden geçirmeli ve neler yapılmış yapılmamış saptamalıdır. Özetle, alanın kaynak dillerine yani Eskibatı için deyim yerindeyse Eski Hellençe ve Latinceye Homeros ya da Vergilius'un eserlerini okuyup anlayacak kadar olmasa da temel düzeyde anlayabilecek kadar en azından birine, bununla birlikte modern kaynakları kullanabilecek kadar da iki ya da üç modern Batı diline –İngilizce, Almanca ve Fransızca– hâkim olmaları gerekmektedir.

Bir başka önemli nokta da Eskibatı tarihçilerinin araştırma konularına paralel olarak Arkeoloji, Mitoloji, Epigrafi ve Nümismatik gibi bilim dallarını da bilmesi beklenir.⁴¹ Ancak hemen belirtilmelidir ki, Türkiye şartlarında,

⁴⁰ Demem o ki, Eski Hellençe ve Latince kökenli ad ve sözcüklerin Türkçede doğru yazımına ve okunuşuna ilişkin son zamanlarda gerek akademik gerekse popüler yazılarda hataların daha çok karşımıza çıkması ve dolayısıyla kaynak diller konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesidir. Ben burada hem Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı lisans mezunu bir “Dil Uzmanı” hem de birçok uluslararası dergilerde hakemlik yapan bir “Eskiçağ (Eskibatı) Tarihi Profesörü” olarak gördüğüm yazım yanlışlıkları üzerine şunu ifade etmek istiyorum. Eski Hellençe ve Latince ad ve sözcüklerin Türkçede nasıl yazılması gerektiği konusunda her şeyden önce Türkçenin genel yazım kuralları ile ilgili problem söz konusudur. Bu konuyu asgari düzeye indirmek için bir Klasik Filolog hassasiyetiyle söylüyorum ki, araştırmacılar Türk Dil Kurumu'nun “Yeni Yazım Kılavuzu”na göre hareket etmelidirler. Ayrıca bu kuralları Eski Hellençe – Latince ad ve sözcüklere uygulamak için, örneğin Latince ad ve sözcüklerin özgün biçimlerini Latin harfleri ile olduğuna ve bunların çok büyük bir bölümünün Türkçede yerleşmiş biçimleri olduğuna göre, özellikle akademik yazılarda bunların tümünü Latincedeki özgün formlarıyla yazmak gerekmektedir. Bununla birlikte Eski Hellençe ad ve sözcüklerin özgün biçimleri ise Hellen harfleri ile olduğuna göre, bunları da söylendikleri gibi yazmak gerektiği düşünülebilir. Fakat Hellençe sözcüklerin doğru söylenmesi gibi bir ön koşul getiren bu durum, bu sözcüklerin yazımında büyük farklılıklar ve yanlışlıklar yaratabileceği için, burada izlenmesi gereken en sağlıklı yol, bu sözcüklerin belirli kurallar çerçevesinde Latin harflerine çevrilmesidir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz., İplikçioğlu, 1997: 803-812.

⁴¹ Eskibatı Tarihi'nin “temel bilimler” diye nitelendirilen bazı özel disiplinler, yukarıda sözünü ettiğimiz kaynak gruplarını araştırma alanları içine almış bulunmaktadır. Örneğin, klasik edebiyat eserleri, “Klasik Filoloji”, yazıtlar, “Epigrafiya”, papirüsler “Papiroloji”, sikkeler, “Nümismatik” bilimleri tarafından incelenmekte; maddi kültür kalıntıları olarak tanımladığımız yazısız kaynaklar ise “Klasik Arkeoloji” bilimi tarafından değerlendirilmekte ve bu şekilde bir işbölümü ortamı da yaratılmış olmaktadır. Bu işbölümünde Eskibatı

Eskibatı Tarihi alanında çalışan birinden bütün bilim dallarında çok bilgili olması beklenmemelidir. Aslında ideal olan ya da tam anlamıyla olması gereken, Eskibatı tarihçisinin hem antik kaynakları okuyacak ve anlayacak, hem arkeolojik ve mitolojik hem de epigrafik ve nümismatik malzemeyi değerlendirebilecek bilgiye sahip olmasıdır.

Belirlenen konu nasıl araştırılmalıdır? Araştırma süreci nasıl ortaya çıkar?

Unutmamak gerekir ki, her şeyden önce sizi, kafanızı, meşgul eden problematikler yönlendirir. Bu doğal... Kafanızda bilimsel takıntılar olmalı ve o takıntıların peşine takılıp araştırma yapmalı, dolayısıyla da konularınızı ona göre seçmelisiniz. Daha sonra da seçtiğiniz konu ile ilgili ulaşabildiğiniz tüm mevcut kaynakları -yazısız ve yazılı- olabildiğince eksiksiz bir şekilde taramanız gerekir. Çünkü seçilen konu ya da konuların tüm kaynaklarına olabildiğince nüfuz etmeniz şart.

Bu araştırma sürecinde kütüphane araştırması çok önemlidir. Ben bunu hem eski bir kütüphane çalışanı hem de şimdi bir kütüphaneci eşi olmanın hassasiyetiyle söylüyorum. Gerçekten konu araştırmasında kütüphane çok önemlidir. Örneğin, yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, Cumhuriyet'in tarih alanında inşa ettiği üç büyük kurumun kütüphaneleri biz Eskiçağ Tarihi çalışanlar açısından oldukça önemli kaynaklara sahiptir. Bu kurumlar, 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra yeniden düzenlenen İstanbul Üniversitesi, 1935 yılında Ankara'da kurulan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ve 1930'da Türk Tarihi Tetkik Heyeti adıyla kurulan 1931'de bu komisyonun yerine tüzel kişilik olan ve 1935'te Türk Tarih Kurumu adını alacak olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'dir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Milli Kütüphane, üniversite kütüphaneleri, halk kütüphaneleri, kısacası tüm kütüphanelerimiz aslında Eskiçağ Tarihi ile ilgili kaynak açısından çok yeterli değildir. Ancak bu olumsuzluğa rağmen Ankara, İstanbul gibi büyük kentlerdeki Ankara, Bilkent, Hacettepe, ODTÜ, İstanbul, Marmara, İTÜ gibi üniversite kütüphanelerinin diğerlerine göre biraz daha zengin kaynaklara sahip olduğu da bir gerçektir. Ayrıca TTK Kütüphanesi ile birlikte AKMED ve TEBE gibi araştırma merkezi ya da enstitü kütüphaneleri de oldukça önemli kaynakları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla beraber, Ankara'da İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul'da Alman Arkeoloji Enstitüsü gibi yabancı enstitü kütüphaneleri de Eskiçağ araştırmacıları ve öğrencileri açısından oldukça zengin bilgi ve belge sağlamaktadır.

Ancak hemen belirtmelidir ki, Eskiçağ ile ilgili her türlü kaynağın bulunduğu daha zengin kütüphaneler ne yazık ki yurtdışında bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Paris'te Bibliothèque Nationale de France,

tarihçisinin dikkat etmesi gereken nokta ise, bu bilim dallarının ele aldıkları kaynakların, örneğin bir edebiyat parçası, bir sikke ya da bir heykelin tümüyle "tarihsel" bir nitelik taşımak zorunda da olmayışdır. İşte bu aşamada Eskibatı tarihçisinin görevi, sürekli olarak, bu temel bilimlerin ele aldıkları tüm kaynak ve konuların kendisi için yalnızca bir hammadde olduğunu düşünmek ve bu hammaddeden ne gibi tarihsel sonuçlar çıkarabileceğinin yollarını araştırmaktır. Daha detaylı bilgi için bkz., İplikçioğlu, 1997: 47-48.

Washington'da ise Library of Congress... vd. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu alanda son dönemlerde, günümüz Türkiye'sinde artık bir Eskibatı tarihçisi de çalışma odasından hiç çıkmadan bilgisayar destekli tarih araştırmaları yapabilmektedir. Bir başka deyişle, son elli yılda teknolojiye, özellikle bilgisayar teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler sonucu bir Eskibatı tarihçisi, bilişim teknolojilerini kullanarak Eskibatı Tarihi'nin birinci ve ikinci el kaynaklarını rahatlıkla gözden geçirerek, neler yapılmış, neler yapılmamış kapsamlı bir araştırma gerçekleştirebilmektedir.⁴² Demem o ki, bu metot çalışması ile bir araştırmacı çalışma odasından hiç çıkmadan tarihsel bilgi ve belgelerin yer aldığı yurt içi çevrimiçi arşivlere –Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Kütüphanesi, Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi... vd.- hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Benzer durum, European, JSTOR, Google Kitap Analoğu ve Perseus Digital Library... vd gibi geniş koleksiyonlara sahip yabancı arşivler için de geçerlidir.

Fakat bu metot çalışmasında çok dikkatli olmak gerekiyor. Niye? Çünkü henüz yeni yeni hayatımıza girmeye başlayan sanal araştırma ortamlarında yapılan araştırmaların daha sağlam zemine oturtulması her zaman mümkün olamayabilir. Örneğin günümüzün en komplike ve otomatikleştirilmiş bir arama metotlarına sahip olan Google, bazen biz akademisyenler için de değeri biçilemez bir hazine niteliğindedir. Ancak bu arama motorunu siz eğer doğru bir şekilde kullanamazsanız ya da en basit şekliyle doğru bir anahtar kelime bile giremezseniz, işte o zaman hem aradığınız doğru bilgiye ulaşamaz hem de mevcut bilgi kirliliği içinde yolunuzu bulamazsınız.

Demek oluyor ki, tarihi bilgilerin dijitalleştirilmesi biz tarih araştırmacıları veya meraklılarının şehirler veya ülkeler arası seyahatler yapmadan oturduğumuz yerden birçok belge ve kaynağa bir bilgisayar ve internet bağlantısı kullanarak erişimimizi sağlarken aynı zamanda bizi yoğun bir bilgi kirliliği dezavantajıyla da karşı karşıya getirir. Bu nedenle bilgiye erişimi kolaylaştıran ve özgür bilgi paylaşımına imkân tanıyan interneti çok iyi bir şekilde kullanmalıyız.

Özetle konuya şüpheyle bakan bir tarihçi olmamakla birlikte, doğrusunu söylemek gerekirse, ben bilgi ve belgeye ulaşmak için kitaplık çalışması yapmanın vazgeçilmez bir yöntem olduğunu savunuyorum. Özellikle de “açık raf sistemi” olan kütüphanelere gireceksiniz. Gönlünüzce raflar arasında gezip tüm kitaplara dokunup her birini inceleyeceksiniz. Çünkü katalogdan bakılan kitabı almak için uğradığınız rafta belki de daha yararlı bir başka kitapla karşılaşacaksınız. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bilgisayarın karşısında nasıl olsa burada her şey var, ben bunlara bakıyorum diyerek olmaz... Kütüphanelerin ve kitapların tozunu mutlaka yutmak gerekiyor.

Araştırma konusu ile ilgili veri toplama, analiz etme ve değerlendirme süreçleri nasıl gerçekleştirilmelidir?

İkinci soru ile ilgili bir şey bu. Veri, araştırma konusuna göre belirlenen bir şeydir. Bu hususta yapılması gereken, önce konuyu anlatan kaynakları bulmak ve bir araya getirmek, sonra da esaslı bir tarihsel eleştiri süzgecinden

⁴² Sanal arşiv ve kütüphane kullanımı konusunda bkz., Turan, 2015: 179-197.

geçirmektir. Daha sonra da tarihsel olayların tasviri işine girişmektir. Bu süreç biraz sosyal bilimlerde zannedildiğinden daha güç bir şeydir. Öyle konular vardır ki, çok farklı verilere dayanır. Bunlar zaman zaman benim de yaşadığım sıkıntılar. Onun için yapılması gereken, malzemeyi zorlayarak söylenebilecek en fazla şeyi söylemektir.

Her konuda söylenebilecek bir şeyler vardır, ama ne kadar söylenebileceğini ve hangi yöntemle söylenebileceğini belirleyen, hareket ettiğiniz ve kullandığınız verinin niteliğinde saklıdır. Gerçekten de veri toplama süreci çok önemlidir. Çünkü geçmişi yeniden inşa etmek, onun bilgisine sahip olmak o kadar kolay bir şey değildir. Dolayısıyla, araştırma konusu ile ilgili bütün veriler sağlıklı bir şekilde toplanmalıdır. Ancak kafamızda peşin hükümle yola çıkmamalıyız. Demem o ki, önceden kararlaştırılmış bir sonucu ispat etmek için araştırma yapmamalıyız. Bu, araştırmacıyı seçiciliğe iter. Tezini destekleyeceğini düşündüğü verileri toplar, diğerlerini görmezlikten gelirse, o araştırma zaten daha doğmadan ölmüş demektir bence.

Bu cümleden olmak üzere, kafanızda böyle bir önyargı ile işe başlamak, sizin ideolojik saplantınız olduğunu düşündürür. Böyle yapılmış bir araştırma da zaten genel kabul görmeyecektir. Özetle, kaynaklardan veri toplarken seçici olmamak gerekiyor.

Konumuz açısından şunu da eklemek isterim ki, bu veriler yeterli mi? Son olarak bu soruyu sormak gerekir. Eğer araştırma konusu hakkında toplanan kaynaklar yeterli değil ise o zaman konu değiştirilmelidir.

Analiz konusuna gelince, tabii ki en az veri süreci kadar analiz süreci de çok önemlidir. Nitekim bu aşamada da araştırmacının önündeki en büyük tehlike şüphesiz yine önyargıdır. Bu süreçte Eskibatı Tarihi çalışanlara tavsiyem, Eskibatı Tarihi'nin yardımcı yan disiplinlerinden olabildiğince yararlanmalarınıdır. Çünkü yardımcı bilimsel disiplinler araştırmaya farklı bakış açısıyla bir anlamda derinlik katar ve ikna edicilik kazandırır. Nitekim tek yönlü yaklaşımlar, analizlerimizi, yorumlarımızı kuraklaştırır, zevksiz hale getirir. İkna edici olmaz... En kötüsü de vardığımız sonuç, belki de gerçekle bağdaşmayan hayali bir sonuç olur.

Kanımcı Türkiye'deki Eskibatı tarihçiliğinin en büyük eksikliklerinden bir tanesi, interdisipliner yaklaşımın sadece görüntü ve teknik düzeyde kalması yani disiplinlerarası yaklaşım zihniyetinin içselleştirilmemiş olmasıdır.

Bununla birlikte, tarihçilerin etnik ve dini kimliklerini olabildiğince arka plana atarak, eserlerini yazmaları gerektiğine inanan bir tarihçi olarak, bir eser analiz edilirken öncelikle bu eserin hangi yanlış bilgiler içeriyor diyerek incelenmesi gerektiğine de inanıyorum. Ben de kendimce, yapabildiğim kadar bu bakış açısıyla yazmaya çalışıyorum.

Eser yazılırken nelere dikkat edilmelidir?

Şunu söylemekte belki baştan yarar var. İster akademik ister popüler dilde bir eser yazın, her şeyden önce okuyucunun yazılan(lar)ı ve yazar(lar)ı doğru anlaması çok önemlidir. Eğer, yazar okuyucuya kendisini yanlış anlatırsa, doğru kelimelerle düzgün bir dille ve üslupla anlaşılır bir şekilde yazmaz ise okuyucu tabii ki yazarı ve eseri yanlış anlayacak ve yanlış

değerlendirecektir. Zaman zaman benzer durumlarla hemen hemen hepimiz karşı karşıya kalıyoruz.

İşte bu yüzden burada öncelikle hem seçilen konuyla hem de yazarla ilgili bir şeyler söylemek gerekir.

Eser yazılırken nelere dikkat edilmelidir?

Bu sorunun da büyük bir bölümünü yine konu belirler. Daha önce de değindiğimiz gibi, bütün araştırmacıların, bütün bilim adamlarının, bütün tarihçilerin bir ana araştırma konusu var. Bazıları dönemlere göre ayırıyor, bazıları da o dönemler içerisindeki konulara göre. Yani önce şunu tespit etmek gerekir: Hangi konu olursa olsun bu hiç araştırılmamış zannedilen konuda bile daha önce araştırma yapmış olan biri olabilir. O yüzden aynı konuda biri çalışma yapmış mı yapmamış mı araştırılmalıdır. Eğer sizden önce o konuda biri çalışma yapmış ise o zaman siz o çalışmayı bulup, okuyup daha sonra siz de çalışma yaparsanız eserlerinizi yazarken ona atıf yapmak zorundasınız. Her şeyden önce bilimsel ahlak ilkeleri çerçevesinde kesinlikle daha önce benzer konular çalışılmış ise onların da atıf yapılan eser olarak çalışmada yer alması gerekir. Nitekim atıf yapmak eser(ler)in ya da yazar(lar)ın değerini azaltmaz, tam tersine o eser(ler)in ve yazar(lar)ın da verdiği destekle değerini daha fazla artırır. Doğrusunu söylemek gerekirse, herkes her şeyi aynı şekilde yazamaz.

Ancak hemen belirtilmelidir ki, bu durumda dikkat edilmesi gereken nokta, kullanılan kaynağın daha önce yapılmış çalışma ya da çalışmalara kıyasla yeni çalışmaya bir farkındalık ya da farklı bir bakış açısı getirecek şekilde katkı sağlamasıdır.

Öte taraftan, günümüzde bazen daha önce yapılmış çalışmaların aşağı yukarı içeriği hiç değiştirilmeden sadece paragrafların yerlerini değiştirerek ya da içerdiği konu başlıklarının eklemeye ya da budama yapılarak yeni bir çalışma gibi takdim edildiğini de görüyoruz. Sonuç olarak, aynı çalışma güncellenerek, ikinci, üçüncü ya da dördüncü baskısını da yapabiliyor.

Bu doğal... Ancak yazarın kendisini tekrarlamaması gerekiyor. Yani, yazar yaptığı çalışmasının yeni baskılarına bir yenilik getirmelidir.

Bir diğer nokta da kullanılan dil. Aslında tarihçilerin kullandığı dili büyük ölçüde kullandıkları malzeme şekillendiriyor. Ben, bunun bizim tarih yazıcılığımız açısından büyük bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Kanımca, kaynakların diliyle ortaya çıkan eserin dili aynı olmamalıdır, farklı olmalıdır. Bugünkü yaşayan Türkçe olmalıdır. Diğer bir deyişle, bir tarihçinin yazdığı eser, rahat okunabilen, doğru bir dille yazılmış, okuyucusunu zorlamayan bir nitelik taşınmalıdır. Bunun için de, bitirildikten sonra, basılmadan önce, çalışmayı mutlaka başkaları da okunmalıdır. Çünkü siz ne kadar okursanız okuyun, hele böyle tam odaklanıp aylarca çalıştığınız bir metni bir daha, bir daha okuduğunuz da artık insan algıda seçicilik nedeniyle büyük bir olasılıkla çok küçük bir hatayı bile göremiyor. Bu hata, nokta, virgül hatası da olabilir. Aynı cümlelerin ya da paragrafın başka bir yerde tekrar etmesi de olabilir. Ne yazık ki göremeyebiliyorsunuz. Dolayısıyla çalışmanızın her zaman için güvendiğiniz yani hem fikirlerine hem de Türkçesine güvendiğiniz farklı bir kişi tarafından okunması gerekiyor.

O zaman ne oluyor?

Yazdığımız eser, rahat okunabilen doğru bir dille yazılmış, okuyucusunu zorlamayan bir nitelik taşıyor.

Tarihçinin eserini yazarken dikkat etmesi gereken bir başka konu da kurgudur. Yazar, kurgusal açıdan eserinin başında o eserde okuyucusuna nasıl bir yolculuğa çıkacağına dair ipuçları vermelidir. Özetle, yazarın eserinde nelerle ilgileceği, neleri tartışacağı, kısacası yazarın eserinde ne yapacağını bir yol haritası olmalıdır.

Tabii ki, yazar buna sadık kalmak zorundadır. Nitekim yazının sonunda da o varmak istediği noktaya sonunda varmış olmalıdır. Bir başka deyişle, birlikte yolculuğa çıktığınız okuyucuya öncelikle o eserin nereden geldiği hatırlatılmalıdır. Daha sonra hangi sonuçlara varıldığı da özetlenmelidir. Mutlaka sonuç çıkarmak gerçekleşmelidir.

Sonuçta şuna da saygılı olmak gerekir. Okuyucunun kendisinin de o eserden çıkaracağı farklı başka açılımlar başka sonuçlar olabilir. Örneğin okuyucu eğer akademik eğilimli bir kişi ise o eser çok daha fazla çalışmaları da tetikleyebilir. Bu açıdan biraz açık uçlu davranmakta da yarar vardır.

Görülüyor ki, çalışmalar kesinlikle olabildiğince anlaşılabilir ve okunabilir olmalıdır. Akademik amaçlı olsalar da o çabayı gösterecek akademik birikime sahip olmayan kişi ya da kişiler de eseri olabildiğince takip ederek anlayabilmeli ve kendince yararlanabilmelidir.

Demek ki, ideal bir tarihçi hem iyi bir analiz hem de iyi bir tasvir yapabilmelidir. Çünkü iyi bir analiz yapmayan bir tarihçi, iyi bir tasvir de yapamaz. Özetle, iyi bir tasvir yapabilmenin temel şartı, dili ustalıkla kullanmaktır. Bu konuda en etkili araç da retorik yani hitabet sanatıdır. Bu noktada da tarihçi tıpkı bir roman yazarı gibi retorik sanatını iyi bilmeli ve onu ustalıkla kullanmalıdır.

Çalışılan alanın zorlukları nelerdir? Bu zorlukları aşma konusunda mesleğe yeni giren tarihçilere neler öneril(eb)ilir?

Bu alanda karşılaşılabilecek en büyük zorluk, her şeyden önce zihniyet meselesidir.

Ne demek istiyorum? Yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, Türkiye'de Eskiçağ Tarih araştırmaları ilk belirtileri 17. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte 19. yüzyılda Tanzimat ile birlikte canlanmaya başlamış ve gerçek anlamda 20. yüzyılın başlarından itibaren de ilgi giderek artmıştır. Bir başka deyişle, günümüzde artık baş döndürücü bir hızla değiştiğini ve geliştiğini rahatlıkla söyleyebileceğimiz medeniyetin temellerinin hemen her yönüyle dayandığı Eskiçağ, Tarih biliminin diğer disiplinlerine kıyasla Türkiye'de hak ettiği noktaya ne yazık ki ulaşamamıştır.

Gerçekten de Eskiçağ medeniyetleri, yaşam tarzı, inanç, dil ve bunların bünyesinde yer aldığı çok farklı kültürel yapılarıyla Türk toplumu tarafından ne yazık ki sağlıklı bir düşünceyle değerlendirilmemiştir. Bununla ilgili şöyle bir örnek vermek mümkündür. Genel olarak bakıldığında, günümüz Türkiye'sinde tarih araştırmaları güncel politik sorunlarla ilgili oldukları ölçüde ilgi çekmekte ancak ne yazık ki bugünün geçmişle olan yakın ilişkisi

üzerinde neredeyse hiç kafa yorulmamaktadır. Bülent İplikçioğlu'nun⁴³ da yazdığı üzere, bizim ülkemizde uzun süre tarihten esas itibarıyla “siyasal tarih” anlaşılmış; tarihçilerimiz çalışmalarını siyasal yaşamın önemli olaylarıyla, savaşlarla, devlet adamı ve komutanlarla sınırlı tutmuşlardır. Yani tarihteki savaşlar, devlet adamlarının ve askerlerinin yaptıkları işler önemli görülürken, bu olayları yaratan nedenler, yani siyasal yaşamın iç ve dış dinamikleri, bunların birbirleriyle ve ekonomik ve kültürel koşullar gibi toplumsal yaşamın diğer koşullarıyla olan ilişkiler üzerinde hiç durulmamıştır. Oysa unutulmamalıdır ki, savaşların nedenleri ve yol açtıkları gelişmeler, öncelikle toplumun süreklilik içindeki siyasal, ekonomik, sosyal, dinsel ve kültürel yaşamı ile çok yakından ilgilidir. Bununla birlikte tarihsel olayların tasvirinde, tarihsel gelişmelerde önemli kişilerin oynadıkları rollere de dikkat edilmesi gerekmektedir. Tarihçi bu önemli kişilerin psikolojilerini açıklamalı, bu kişilerin karakterlerine ve bu karakterleri yaratan koşullara da ışık tutmalıdır.

Bu ve benzeri birçok konuda ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bir kez daha belirtmek gerekirse, bu alanda karşılaşılabilecek en büyük zorluk, her şeyden önce zihniyet meselesidir. Sağlıklı düşünmeye, rasyonel düşünmeye alışmalıyız artık. Tarihe bir öğrenim dalı bir bilim dalı olarak bakmalıyız. Muhafazakar kesimler gibi kafalarda kurgulanan ütopye ya da sanal tarihe uygun eserler değil, tarihi gerçekliğe, tarihin dinamiğine uygun eserler beklemeliyiz, vermeliyiz. En başta da Eskiçağ alanında... Unutulmamalıdır ki, Eskiçağ kültür ve tarih bilgisi, akıl ve anlayış sahibi her aydın için büyük önem taşımakta ve çağdaş formasyonun en önemli unsurlarından biri sayılmaktadır. Modern insanın evrensel uygarlığı ortaya çıkaran koşulları iyi bilmesi gerekmektedir. Nitekim Eskiçağ dünyasının geçirdiği siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim evreleri yakından incelendiği zaman, bunların günümüzde yaşanan gelişim süreci ile ne kadar yakın benzerlikler gösterdiği; Eskiçağ'ın modern toplumlarda birçok bakımdan yaşamını hala sürdürmekte olduğu ve modern dünya kültürünün büyük ölçüde klasik kültür temeli üzerinde geliştiği görülmektedir.

Bu bağlamda, mesleğe yeni girmiş olanlara çalışmalarına başlarken her şeyden önce modern dünya kültürünün büyük ölçüde antik kültür temeli üzerinde geliştiğini unutmamaları gerektiğini hatırlatırım. Daha sonra olabildiğince antik kaynakları kullanarak bu misyonu akademik ya da popüler ayrımı yapmaksızın birçok eserler kaleme alarak daha geniş kitlelere yaymalarını öneririm. Böyle zahmetli bir işe girilerek ülkemizde Eskiçağ Tarihi araştırmalarının iyi bilinmesine katkı sağlayacak zevkle okunan eserlere imza atmanız dileğiyle...

Önümüzde kat edilmesi gereken çok uzun bir yol var.

⁴³ İplikçioğlu, 1997: 9-10.

KAYNAKÇA

- ALKAN, N., 2015. “Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss. 21 - 37.
- CARR, E. H., 1994. *Tarih Nedir?*, Çeviren: Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları.
- ERGİN, G., 2013. “Türk Klasik Bilimlerinde Kaynak Kitaplar Sorunu”, *Arkeoloji Gazetesi*, 25 Mart (<http://arkeolojigazetesi.com/?author=7>: Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019).
- İPLİKÇİOĞLU, B., 1997. *Eskibati Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARABAĞ, G., 2015. “Disiplinlerarası Tarih Çalışması”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss. 223 - 258.
- KILIÇBAY, M. A., 2005. “Bir Akdeniz Ütopyası: Akdeniz Birleşik Devletleri”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 9/34, ss. 231 - 238.
- KÖROĞLU, K., 2006. *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÜLÇÜR, Ç., 2010. *Erken Cumhuriyet Döneminde Eskiçağ Tarihi Araştırmaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÖZTÜRK, İ. H., 2015. “Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss. 39 - 66.
- SARIGÖLLÜ, A., 1971. *Roma Edebiyatında Tarih*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SÖNMEZ, E., 2010. *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı: Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarihyazımına Etkisi (Başlangıçtan 1980’e)*, Tan Kitabevi Yayınları.
- ŞAHİN, S., 1995. “Türkiye Genelinde Eskiçağ Bilimleri ve Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri”, *Arkeoloji Dergisi*, III, ss. 203 - 214.
- ŞİRİN, İ., 2015. “Genel Tarih Anlayışları”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss. 93 - 117.
- TURAN, İ., 2015. “Tarih Araştırmaları İçin Sanal Arşiv ve Kütüphane Kullanımı”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss. 179-197.